אָן מזל

צו אַלצדינג דאַרף מען האָבן מזל. אפילו די תורה אין היכל — זאָגט מען — דאַרף אויך האָבן מזל. און אפשר זי מער פון אַלע. עס איז געווענדט אין וועמעס הענט זי פאַלט אַריין, ווער עס איז איר „טרעגער", ווער איר אויסטייטשער און פאַרשפרייטער.

יעדע תורה, יעדע גייסטיקייט, אַלצדינג, וואָס איז העכער און טיפער און וויכטיקער פון דער גרויער אַלטעגלעכקייט, פון דער פשוטער, קלאָציקער ערדיקייט — אַלצדינג הענגט אָפּ פון מזל. מער אפילו ווי די מאַטעריעלע זייט פון לעבן. צו רייכקייט דאַרף מען נישט צו האָבן קיין מזל. דאָרט איז גענוג — דער ווילן, און אַמאָל אויך דער צופאַל. דער, וואָס וויל ווערן רייך — ווערט עס. פריער אָדער שפּעטער. און העלפט אים דערצו נאָך אַ צופאַל, איז אוודאי גוט. און דער צופאַל איז נאָך נישט מזל. צופאַל איז דאָס פּלוצלונג-אָנגעטראָפענע, דאָס נישט פאָרויסגעזעענע, דאָס, וואָס איז, אַזוי צו זאָגן, נישט נויטווענדיק. ווערט אַ מענטש רייך דערפאַר, וואָס מען האָט צופעליק לעבן אים געפונען אַ גאָלד-גרוב, איז דאָס נישט קיין מזל — עס איז אַ צופאַל. עס הענגט נישט אָפּ פון אים, האָט גאָרנישט וואָס צו טאָן מיט זיין פּערזענלעכקייט.

מזל אָבער איז מער. עס איז די טיפע פאַרוואָרצלטקייט און פאַראַנקערטקייט פון דער פּערזענלעכקייט. עס איז דער גרונטגעזעץ פון דעם זיין, וואָס צווינגט צו לעבן אַזוי און נישט אַנדערש. מזל איז — כאַראַקטער און טאַלאַנט. און איבער זיי איז קיינער נישט קיין מושל. קיינער קאָן נישט צוגעבן צו זיי קיין שפּריצעלע, קיין ברעקעלע. אַזויפיל און אַזויפיל איז אויסגעפאַלן אויף דעם חלק — און מער נישט. און העכער, ווי דער קאָפּ, קאָן קיינער נישט שפּרינגען.

עס זענען דאָ פעלקער, וואס האבן מזל און פעלקער, וואס האבן נישט. די ענגלענדער האבן אים. די דייטשן נישט. און דאס איז נישט קיין צופאל. אפילו נישט קיין ווילן. די דייטשן האבן געוואָלט זיין די הערשער פון דער וועלט. זיי האבן אויך געהאט געלעגנהייטן, דאָס הייסט צופאלן. אָבער עס האט זיי נישט געהאָלפן. די ענגלענדער האבן גאָרנישט געוואָלט. זיי האבן אָבער געקאָנט. זיי זענען געווען בארופן צו אַ היסטאָרישער וועלט-מיסיע און האבן זי אויסגעפירט — נישט קוקנדיק דערויף, וואס זיי האבן געהאט אלצדינג אנטקעגן זיך: די צאָל, די איזאָלירטע לאַגע. דאס שפעטע אריינקומען אין דער וועלטגעשיכטע. דער ענגלישער כאראקטער איז געווען דער ענגלישער מזל.

אויך שפראַכן האבן מזל.

און איינע פון די מזלדיקסטע איז די העברעישע. אפשר די מזלדיקסטע. די שפראַך פון א קליין פעלקעלע אין אַ ווינקל פון אַזיע, איז זי געוואָרן די „הייליקע שפראַך" פון אַ וועלט. זי איז געוואָרן דער רעזערוואַר פון גייסטיקע פּאָטענצן פאַר טויזנטער יאָרן. אלצדינג איז געווען אנטקעגן איר — אפילו דאס אייגענע פאָלק. אָבער זי האט גובר געווען. יידן האבן אזוי ליב געהאט די העברעישע שפראַך, אז זיי האבן אפילו נישט געוואָלט צוקומען צו נאָענט צו איר. זיי האבן געשאַפן דאס מייסטע, וואָס זיי האָבן געקאָנט, אויף אנדערע שפראַכן: אַראַמעיש, סיריש, אראַביש. אָבער העברעיש האָט מזל. יעדעס מאָל, ווען עס איז געקומען איינער אַ גרויסער, אַן עכטער און האָט געוואָלט זאָגן דעם פאָלק דאָס טיפסטע, דאָס בעסטע, האט ער עס געזאָגט אין העברעיש; האָט ער עס אליין נישט געקאָנט זאָגן, האָט די העברעישע שפראַך געפונען אַ וועג צו אים. און עס איז פארבליבן. דער „מורה נבוכים" וואלט שוין געווען פארגעסן, ווען אבן תיבון וואָלט אים נישט פאַרטייטשט פון דעם שיינעם, פליסנדיקן, לעבעדיקן אראביש אין א שווערן, אומגעלומפערטן, מיטלאלטערלעכן העברעיש. און די שלעכטע איבערזעצונג האט איבערגעלעבט דעם גוט געשריבענעם אָריגינאַל.

העברעיש האָט געהאט מזל. די שפראַך, די ליטעראַטור האָט געהאט מעצענאַטן. מעצענאַטן! יעדעס מאָל, ווען איך הער דאס וואָרט, דערמאָן איך זיך אָן דעם אַלטן פערז פון האָראַץ, דעם פערז איבער דעם ערשטן מעצענאַט, דעם רוימישן פּאַטריציער און גביר, וואס האט איבערגעלאָזט נאָך זיך אַן אומשטערבלעכן נאָמען — נאָך

דערפאַר וואס ער האט געשטיצט די ליטעראַטור. און דער פערז איז:

„Maecenas, atavis edite regibus,"

„מעצענאַס, דו, וואס שטאַמסט פון מלכים". דער ערשטער מעצענאַס האָט געשטאַמט פון מלכים, מלכים=בלוט האט גערונען אין זיינע אָדערן. און ווייל פון קעניגלעכן בלוט, ווייל פון קעניגלעכן גייסט, ווייל אַן אַריסטאָקראַט, פאַרוואָרצלט אין דורות, מיט טיפן רעספעקט פאַר ער פאַרגאַנגענהייט, פול מיט דעם באַוווּסטזיין פון דער פאַרקייטלדקייט פון דעם לעבן — האט ער אויך געהאט דעם גרעסטן רעספעקט, די גרעסטע ליבע פאַר דעם גייסט.

און אפשר איז טאַקע דאס דער טעם, פאַרוואָס דאס יידישע פאָלק האט געהאט פון טויזנטער יאָרן אַזאַ מעצענאַטן=באַציִונג צו דער העברעישער שפּראַך. דאס איינציק קעניגלעכע, אַריסטאָקראַטישע, דאס איינציקע, וואס פאַרבינדט די צייטן; די איינציקע אַריסטאָקראַטישע באַציִונג פון דעם יידישן פאָלק.

* * *

אַט איז פאַר אונדזערע אויגן — כמעט פאַר אונדזערע אויגן — אויסגעוואַקסן די ניי=העברעישע ליטעראַטור. און פאַר אונדזערע אויגן, אין אונדזער צייט, איז אויסגעוואַקסן פּאַראַלעל צו איר — די יידישע ליטעראַטור.

צוויי ליטעראַטורן ביי דעם אייגענעם פאָלק. אָבער איינע האָט מזל — די צווייטע האט נישט.

שטיל און אָן איספּעט בויט זיך די העברעישע ליטעראַטור. נישט אין דער ברייט, אָבער אין דער טיף. איינס צו איינס — פּאַמעלעך. „קו לקו", אַ ספר נאָך אַ ספר, אַ ווערק נאָך אַ ווערק. און אַזוי — כמעט אומבאַמערקט — אַ ביבליאָטעק, אַ ליטעראַטור.

אַ ליטעראַטור, וואָס איז אויסגעוואַקסן אויף ריינעם אידעאַליזם. קיינער האט זי, דאַכט זיך, נישט באַדאַרפט האָבן. קיינער האט זיך נישט געניטיקט אין איר. זי איז געווען אַ מותרות. אָבער דאס איז געווען איר לעבנס=קוואַל. דאס „נישט=נייטיקע" איז געוואָרן איר נויטווענדיקייט. איר אָרעמקייט, איר באַשיידנקייט — איז געוואָרן איר גרעסטע רייכקייט. זי איז געווען פון אַלע ליטעראַטורן — די אַריסטאָקראַטישסטע, ווייל די איינציקע, וואס האט נישט געהאט קיין שום אַנדערע מאָטיוון, אַ חוץ — איר אַליין.

קיינער האט פון איר גאָרנישט דערוואַרט. נישט קיין געלט, נישט קיין כבוד. אי דער שרייבער, אי דער לעזער זענען צוגעטרעטן צו דעם העברעישן בוך, צו דעם וואָרט אין אַ „של געליך"-שטימונג. זיי האבן געפילט, אַז דאס איז אַ „הייליקע ארבעט". עס איז אָפט געווען נאַיוו, מליצהדיק, בטלניש, אַלטמאָדיש-אָריענטאַליש-איבערגעטריבן; אָבער דאס איז געווען בלויז די פאָרם. אין דעם תוך איז זייער געפיל געווען טיף און אמת. זיי האבן געפילט, אַז זיי זענען שותפים צו דעם וועלט-היסטאָרישן גייסט. און דערפאר האט די העברעישע ליטעראטור אין איר אָרעמקייט זיך געקאָנט האלטן שטארקער און וואָרצלדיקער, ווי די יידישע ליטעראַטור מיט איר רייכקייט, מיט אירע גרויסע צאָלן.

די יידישע ליטעראַטור האָט געהאַט לעזער. די העברעישע — מעצענאַטן, מענטשן, וואָס טוען זיך אַ כבוד, ווען זיי דערנענטערן זיך צו דער קעניגלעכקייט פון דער שפראַך.

מען מעג זיך באַציען, ווי מען וויל, צו די נייע יידישע גבירים אין איירָאָפּע און אַמעריקע, וואָס האָבן אַוועקגעגעבן גרויסע סומען פאַר העברעישער ליטעראַטור. מען קאָן שפּאָטן אַפילו איבער דעם באַדנעם פּלאַן, ארויסצוגעבן אויף העברעיש אומניייטיקע, שוין פאַרשימלטע ביכער, ווי, למשל, די דריט-קלאַסיקע דראַמאַטישע פּאָעמע פון דעם אונגאר מאַראַטש, וואָס דער שטיבל-פאַרלאַג האָט נישט לאנג צוריק אַרויסגעגעבן. מען קאָן אַרגומענטירן, אַז עס זענען דאָ בעסערע, נייטיקערע ביכער. דאָס איז בלויז אַ געשמאַק און אַ דעטאַל-פראַגע. אָבער אין עצם מוז מען דאָך באַוואונדערן דעם טוס, די גרייטקייט צו קרבנות פון די אַלע יידן, וואָס גרינדן פאַרלאַגן, וואָס גיבן אַרויס שיינע, גוטע וויכטיקע ביכער, וואָס שאַפן פאָנדן פאַר העברעישע פאַרלאַגן: שטיבל, דביר, גיבן אַוועק צייט און מי און געלט, און, דער עיקר, ליבע פאַר דעם העברעישן וואָרט.

און עס פרעגט זיך: ווי קומט עס? ווי קומט עס, אַז עס זענען דאָ אַזויפיל העברעישע פאַרלאַגן: שטיבל, דביר, מוריה, אשכול, א. אז. וו., יעדער מיט אַ גרויסן פּראָגראַם, יעדער מיט ערנסטע, שיינע פּלענער, און אויך וואונדערבאַרע רעזולטאַטן — ווי קומט עס, וואָס עס געפינט זיך אין אַמעריקע אַ ייד, ווי דער י. מעק, וואָס גיט אַוועק הונדערט טויזנט דאָלאַר פאַר אַ פאָנד פאַר העברעישע שריפטשטעלער? ווי קומט עס, אַז פאַר אַ קליינע צאָל יידן, וואָס

פֿייענען העברעיִש, איז דאָ אַלצדינג — אי געלט, אי רעספּעקט, אי מע־צענאַטן — און פֿאַר יידיש, דער שפּראַך פֿון מיליאָנען יידן, פֿון דעם יידישן רוב, איז גאָר נישטאָ — גאָרנישט! אַזויפֿיל העברעיִשע מעצענאַטן — און קיין איינציקער יידישער!

אַמעריקע האָט אַזויפֿיל יידישע צייטונגען — מיט הונדערטער טויזנטער לעזער, און קיין איינציקן פֿאַרלאַג, און קיין איינציקע אומ־פּאַרטייִישע, ריין־ליטעראַרישע וואָכנשריפֿט און קיין מאָנאַטשריפֿט!

און די פּרעסע אַליין — איך וויל דאָ נישט אַריינפֿאַלן אין דעם „איכה“־טאָן. איך וויל נישט אַריינלאָזן זיך אין אַ חקירה וועגן דער יידישער פּרעסע, פֿאַרוואָס זי איז אַזוי ווי זי איז. אָבער איינס זע איך: יעדער באַזונדער און אַלע אינאיינעם האָבן צו איר די באַציִונג פֿון „אָפּ־שטופּן“ — אָפּשטופּן די צייט, אָפּלעבן די פּאָר יאָר, וואָס איז נאָך באַשערט — און דערנאָך — „נאָך אונז דער מבול“. אַ שלייער פֿון פּעסימיזם, פֿון אומגלויבן אין זיך אַליין, אין דער צוקונפֿט, אין דעם ווערט הענגט אַרום דער יידישער פּרעסע. און איך גלויב, אַז דאָס איז נישט בלויז אין אַמעריקע. אין אייראָפּע איז דאָס אויך נישט בעסער. דאָרט קוקט מען מיט קנאה אויף אַמעריקע. מיר דאָ מיי־נען, אַז גאָט ווייסט וואָס עס טוט זיך דאָרט. און ביידע אינאיינעם שטעלן מיר פֿאַר אַ רעטעניש און פֿרעגן: פֿאַרוואָס איז דאָס אַזוי

* * *

אַ ליטעראַטור אָן מזל. צו שפּעט געקומען — און דערפֿאַר נישט פֿאַרוואָרצלט, דערפֿאַר נישט טיף אַריינגעדרונגען אין דעם יידישן באַוווּסטזיין.

יידן האָבן ליב אַלטקייט. וואָס עלטער — אַלץ בעסער. און דאָס נייע פּאַסט נישט צו זיי. זיי קאָנען נישט טראָגן דאָס נייע מיט גראַציע — נישט די נייע פֿרייהייט, נישט די נייע עשירות און אויך נישט די נייע שפּראַך.

מען קאָן וועגן דעם נישט קעמפֿן. עס איז אין בלוט.

און פֿאָרט — עס טוט באַנק. עס איז אַ שאָד. איך קאָן מיר אויסמאָלן אַ צייט, ווען יידן וועלן באַדויערן, וואָס זיי האָבן זיך באַציִען אַזוי ביטולדיק, אַזוי פֿון אויבן אַראָפּ, אַזוי אָן ליבע און רע־ספּעקט צו דעם יידישן וואָרט. עס וועט זיין די צייט, ווען יידיש

װעט זײַן אַ „פאַרגאַנגענהייט". און דאָס, װאָס איז פאַרגאַנגען, איז אַלט, און טויט און שטימונגספול. און עס װעט זיך פאַרבענקען די ייִדן — די ענגליש-רעדנדיקע, די פויליש-רעדנדיקע, די העברעיש-רעדנדיקע, נאָך דעם אייגנאַרטיקן טאָן פון דער שפּראַך, װאָס דורות און דורות פון ייִדן האָבן גערעדט. עס װעט זיך זיי פאַרבענקען נאָך די קלאַנגען, װאָס זענען געבוירן געװאָרן אין מיטלאַלטער, פאַרפלאַנצט געװאָרן אין די סלאַװישע סטעפּן; קלאַנגען פון ייִדישער איינזאַמקייט, פון התעוררות און אינטימיטעט און טרויער און װיץ; קלאַנגען — אָנגעזאַפּט מיט דעם האַרצבלוט פון אַ פאָלק.

און עס װעט זיי באַנג טאָן — די, װאָס װעלן קומען נאָך אונדז — פאַר די לידער, װאָס זענען נישט אויסגעזונגען געװאָרן; פאַר דעם זיפץ, װאָס איז נישט אויסגעװאַקסן אין אַ סימפאָניע; פאַר די אוצרות, װאָס זענען געבליבן נישט אויסגענוצט.

אפשר װעט זיך דעמאָלט געפינען אַ מעצענאַט פאַר דעם טויטן, פאַר דעם הייליק-געװאָרענעם ייִדיש — אָבער עס װעט זײַן צו שפּעט.

אַ שאַד אַ מול!